

SAYI 39 • 2012

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

*Other Places:
Ottomans traveling, seeing, writing, drawing the world*

A special double issue [39-40] of the
Journal of Ottoman Studies / Osmanlı Araştırmaları

Essays in honor of
Thomas D. Goodrich

Part I

Misafir Editörler / Guest Editors
Gottfried Hagen & Baki Tezcan

İSAM

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ne İntikali Meselesi

Uğur Demir*

The Question of the Transfer of Evliya Çelebi's Seyahatnâme (Book of Travels) to the Topkapı Palace Library

Abstract ■ Although so many important studies have been carried out about the *Seyahatnâme* (Book of Travels) of Evliya Çelebi until now, they haven't been benefited from Turkish archives during these studies sufficiently. Correspondingly, it is clear that lots of problems can not be clarified without using these sources. In this study, on the basis of estates, new findings have been established about how and when author's edition of *Seyahatnâme* passed to Topkapı Palace Library. Besides with the help of these estates it has been revealed that Morali Besir Aga who was one of the chief harem eunuchs possessed the author's edition and they were transported to the Palace by confiscation

Keywords: *Seyahatnâme* (Book of Travels) of Evliya Çelebi, Hacı Beşir Ağa, Morali Beşir Ağa, estates records

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi yazmaları hakkında ilk modern araştırmalar Joseph von Hammer (ö. 1856) tarafından başlatılmış ve müellif 1814'de kaleme aldığı bir tanıtım yazısıyla eseri, dünya ilim âlemine duyurmuştur¹. Hammer'in *Seyahatnâme*'den seçerek İngilizce olarak yayınladığı müntehabattan sonra ise esere olan ilgi ve yazmalar hakkındaki araştırmalar giderek artmıştır². *Seyahatnâme* hakkında Türkçe literatürdeki ilk derli toplu değerlendirmeleri ise Necip Âsım

* Marmara Üniversitesi.

- 1 Hammer'in 1814'de kaleme aldığı makalenin Türkçe çevirisi için bk. "Türkçe Bir Seyahatnâmenin İlginç Bulunuşu", çev. Nuran Tezcan, *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar*, haz. M. Sabri Koz, İstanbul 2011, s. 268-274. Hammer, bu tanıtımı yazdığında *Seyahatnâme*'nin yalnızca ilk dört cildine sahiptir.
- 2 Evliyâ Efendi, *Narrative of Travels in Europe, Asia and Africa in The Seventeenth Century*, trs. Ritter Joseph von Hammer, London 1834; bu kitab hakkında bk. Nuran Tezcan, "Evliya Çelebi

ile Ahmed Mithat Efendi kaleme almıştır³. Türk Tarih Encümeni'nin (=TTE) yayına hazırladığı *Seyahatnâme*, eserin yazmaları hakkındaki araştırmalara dair bir dönüm noktası olmuştur⁴. *Seyahatnâme*'nin yedinci ve sekizinci kitaplarını ihtiva eden bu neşir, Dankoff'un ifadesiyle "Kreutel öncesi dönemin ulaştığı en mükemmel noktadır"⁵.

Seyahatnâme yazmaları hakkındaki modern çalışmalar için asıl milad ise R.F. Kreutel'in çalışmaları olmuştur. Kreutel, müellif nüshalarını tespit etmiş ve neşirlerde bugün Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde bulunan bu nüshaların esas alınması gerektiğini ortaya koymuştur⁶. Kreutel'den sonra eserin yazmaları hakkındaki en önemli çalışmayı Pierre A. McKay kaleme almıştır⁷. McKay, *Seyahatnâme*'nin müellifinin Mısır'da vefat etmesi nedeniyle eserinin de burada kaldığını, 1715'de Kahire'ye gelen kitap meraklısı Hacı Beşir Ağa'nın (ö. 1746) eserin varlığından Evliyâ Çelebi'yi tanıyan Emîrül-Hâc Özbek Bey vasıtasıyla haberdar olduğunu,

Seyahatnâmesi'nin Hammer-Purgstall Tarafından Bilim Dünyasına Tanıtılması Hakkında", *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar*, İstanbul 2011, s. 250-274.

- 3 Bu iki yazar *İkdam Gazetesi*'nin neşre hazırladığı *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* için müellif ve eseri hakkında tanıtım yazıları kaleme almışlardır (bk. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, müellifi: Evliyâ Çelebi Mehmed Zıllı ibn Dervîş, I, İstanbul 1314/1896). İlk baskısı 1843'de yapılan *Müntehabat-ı Evliyâ Çelebi* adlı neşir, *Seyahatnâme*'ye ilmî bir alakanın uyanmasını sağlayamamıştır (bk. Uğur Demir, "Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Osmanlı Dönemi Baskıları", yayınlanmak üzere TTK *Belleten*'e verilmiştir) ancak halk arasında büyük ilgi görmüştür. Tereke kayıtlarını inceleyen İsmail E. Erünsal da bu tespiti destekleyici verilere ulaşmıştır (bk. "Osmanlıda Evliyâ Çelebi'yi Kim Ne Zaman Okumaya Başladı", yayınlanmamış Evliyâ Çelebi Sempozyumu, Ürdün 2011).
- 4 Kilisli Rıfar'ın editörlüğünde yayına hazırlanan bu neşirde *Seyahatnâme*'nin Pertev Paşa Kütüphanesi'ndeki nüshası esas alınmış, bununla birlikte İstanbul'daki diğer nüshalar da kullanılmıştır. Bu neşrin mukaddimesinde yedinci ve sekizinci ciltlerin yazmaları hakkında önemli bilgiler de verilmiştir (bk. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, VII, İstanbul 1928, s. A-YB).
- 5 Robert Dankoff, Şu Rasadı Yıkalım mı? Evliyâ Çelebi ve Filoloji, *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar*, İstanbul 2011, s. 129.
- 6 "Neues zur Evliya Çelebi, Forschun", *Der Islam*, XLVIII (1971), s. 269-279. Müellif nüshaları: Topkapı Sarayı Kütüphanesi (= TSMK), Bağdat, nr. 304 (1. ve 2. kitaplar bir arada); Bağdat, nr. 305 (3. ve 4. kitaplar bir arada); Bağdat, nr. 307 (5. kitap); Revan, nr. 1457 (6. kitap); Bağdat, nr. 308 (7. ve 8. kitaplar bir arada). Saraydaki *Seyahatnâme* yazmaları hakkında katalog bilgileri için bk. *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, haz. Fehmi Edhem Karatay, İstanbul 1961, s. 454-457; *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi*, I, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu-Ramazan Şeşen-M. Serdar Bekar-Gülcan Gündüz-A. Hamdi Furat, İstanbul 2000, s. 103-105.
- 7 "The Manuscripts of the Seyahatname of Evliya Çelebi, Part I: The Archetype", *Der Islam*, LII (1975), s. 278-298. Kreutel, asıl nüshaların Evliyâ Çelebi'nin kaleminden çıktığını ileri sürmüştü, McKay ise ana metnin Evliyâ'nın gözetiminde kaleme alındığını, derkenarların da müellif hattı olduğunu iddia etmiştir. Fahir İz de bu nüshaların ve derkenarların müellif hattı olmadığını ancak Evliyâ Çelebi'nin gözetiminde kaleme alınmış olması gerektiğini yazmıştır ("Evliya Çelebi ve Seyahatnamesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, 7 (1979), s. 68-69).

eserin en azından 1719-1720'ye kadar Özbek Bey'in oğlu olduğu tahmin edilen İbrahim Çelebi Bilbîsî'nin⁸ elinde bulunduğunu, İbrahim Bilbîsî'nin 1742'de *Seyahatnâme*'yi Hacı Beşir Ağa'ya hediye ettiğini ve *Seyahatnâme*'nin böylece İstanbul'a geldiğini tespit etmiştir⁹. McKay'ın bu tespitlerinden sonra günümüze kadar *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi* yazmaları hakkında, son nokta koyulmuşçasına yeni bir şey yazılmamış, sonraki çalışmalar birbirinin tekrarı olmaktan veya ele alınan konularla ilgili *Seyahatnâme*'deki pasajların aynen aktarılmasından öteye geçilememiştir¹⁰. Buna rağmen hâlâ *Seyahatnâme* yazmalarına dair cevaplandırılması veya cevap verilmesine rağmen yeniden gözden geçirilmesi gereken birçok problem bulunmaktadır. Bunun bizce en önemli nedeni, bugüne kadar yapılan çalışmalarda daha çok *Seyahatnâme*'nin kullanılması ve arşiv kayıtlarının ihmal edilmiş olmasıdır. Biz bu yazımızda Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki belgelerden hareketle *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin asıl nüshalarının Saray Kütüphanesi'ne nasıl intikal ettiklerini cevaplandırmaya çalışacağız.

-
- 8 McKay bu kelimeyi "Bilbeysi" olarak okumuştur ancak bizce bunun Bilbisli anlamında "Bilbîsî" şeklinde okunması daha doğrudur.
- 9 McKay, eserin 1719-1720'ye kadar İbrahim Çelebi Bilbîsî bin Özbek Bey'in elinde bulunduğunu, asıl nüsha olarak kabul edilen yazmalardaki mühür ve imzalardan hareketle tespit etmiştir. *Seyahatnâme*'nin Hacı Beşir Ağa'ya İbrahim Bilbîsî tarafından 1742'de hediye edildiğini ve böylece eserin İstanbul'a geldiğini ise İbrâhim b. Baltacı-zâde el-Hâcî Muhammed b. Halil tarafından H. 1162/M. 1748-1749'da istinsah edilen *Seyahatnâme*'deki bir açıklamaya istinaden ileri sürmektedir. Baltacızâde'nin açıklaması şu şekildedir: "Fihrist-i Târih-i Seyyâh Evliyâ Çelebi Türkî: Sâhib-i Târih'in asl-ı mevlidi Unkapanı'nın iç yüzlerinde olup bin senesinden bin seksene gelinceye Girid alınmasında dahi bile olup ve kırk iki senesine bu dünyâyı geşt ü güzâr edüp gördüğü şeyleri yazup târih misillü beş cild kadar eyleyüp lâkin Mısır'da kalmağla bin yüz elli beş senesinde Mısır'dan Kızlarağası el-Hacı Beşir Ağa Hazretleri'ne hediye gelüp ve Galata Sarayı'nda her bir âdeme birer cüz virüp birin yazdırup ve Rakım Efendi dahi Mora'ya giden Silahdar Paşa hazretlerine vesile-i sevk edüp kulunuz dahi beş cildi ki iki yüz kırk dört cüzü kadar olup bi-inâyetullahi te'âlâ kulunuzun sekiz ayda yazup ve sekiz yüz guruş kadar akçe olup ve sonra evvel cildi sâni ve sâlis cildi kulunuza virüp bu kadar intihâb eyleyüp yazdık. Dördüncü cildi yazalım derken Silahdar Paşa hazretleri Mora'ya gidüp yazamadık lâkin pek tuhfê târih olup ama gayrı târihler gibi nizâmla degildir. Eyüce bakılsa pek nâzik vak'a-nûvis şeydir ve İstanbul'da Rakım Efendi'den gayrı bilür olmamak gerek. Geçen yaz almak murâd eylediler ve seksan guruş virdiler. Kulunuz yüzer guruş istedim virmedim ve bu yazı ile bu kadar yazuyu bi-fazlullahi te'âlâ elli gün kadar zemânda yazılır inşahhu'r-Rahman öyle ma'lûm-ı devlet ola" (İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü, Türkçe Yazmalar (=İÜ, TY), nr. 4141). Baltacızâde, bu açıklama ile *Seyahatnâme* ve müellifi hakkında ilk biyografik bilgileri de vermiş olmaktadır. Bu kayıt McKay tarafından İngilizceye de tercüme edilmiştir ("The Manuscripts of the Seyahatname of Evliya Çelebi", s. 279-280, 293).
- 10 Burada Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlanan çalışmayı ayrı bir kategoride tuttuğumuzu ifade etmek isteriz.

Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi Meraklısı Bir Hâmi: Hacı Beşir Ağa

Bugün *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin asıl nüshalarına ve tam takım bir kopyasına sahipsek bu, hiç şüphesiz Dârüssâde Ağası Hacı Beşir Ağa'nın bu esere gösterdiği ilgi sayesinde olmuştur¹¹. Ağa, on kitap hâlindeki müellif nüshası *Seyahatnâme*'yi 1742'de İbrahim Bilbîsî'den hediye almış ve vakit kaybetmeden eseri, şekil ve muhteva bakımından asıl nüshasına sadık kalacak şekilde 1742–1743 tarihleri arasında iki takım olarak istinsah ettirmiştir¹².

Müellif nüshaları, istinsah ettirildikten sonra şaşırtıcı bir şekilde ağanın elinden çıkmıştır. Bu nüshaların Hacı Beşir Ağa'nın elinden neden ve ne zaman çıktıkları, bir süre neden ortadan kayboldukları ve Topkapı Sarayı'na nasıl intikâl ettikleri bugüne kadar yapılan çalışmalarda tam olarak tespit edilememiştir. McKay, Hacı Beşir Ağa'nın *Seyahatnâme*'nin asıl nüshalarını elinden çıkarmasının şaşırtıcı bir durum olduğunu, 1745'e gelindiğinde ağanın elinde yalnızca birinci (1. ve 2. kitap) ve beşinci cildin (7. ve 8. kitaplar) bulunduğunu tespit etmiştir. McKay ayrıca ağanın 1746'da vefatıyla müellif nüshalarının uzun bir süre ortadan kaybolduğunu, I. Mahmud döneminde Saray Kütüphanesi'ne ilk olarak beşinci cildin alındığını ileri sürmüştür. Diğer ciltlerin ise III. Mustafa ve I. Abdülhamid dönemlerinde saraya alındığı tahmin edilmektedir¹³. İlk defa tarafımızdan burada kullanılan Hacı Beşir Ağa ile halefi Moralı Beşir Ağa'nın (ö. 1752) tereke kayıtları¹⁴, asıl nüshaların Topkapı Sarayı'na nakledilmelerine dair McKay'ın tespitlerini büyük oranda değiştirmekte, birçok bilinmeyen hususu aydınlatmakta ve yeni soruların sorulmasına vesile olmaktadır.

11 Necip Âsım, Hacı Beşir Ağa'nın *Seyahatnâme*'ye özel bir ilgi gösterdiğinin 1920'lerde dahi Harem halkı arasında konuşulduğunu aktarmıştır ("Evlîyâ Çelebi Seyahatnamesi", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, VII-VIII, İstanbul 1928, Yeni Seri 1/2, s. 74).

12 Hacı Beşir Ağa tarafından 1742–1743 tarihleri arasında istinsah ettirilen ve on cildi de ihtiva eden *Seyahatnâme* nüshaları için bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa nr. 458–462 (tam takım); Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Beşir Ağa, nr. 448–452 (IX. Cilt eksik). Bu nüshalarda asıl metin hem şekil hem de muhteva bakımından aynen takip edilmeye çalışılmış fakat asıl nüshadaki derkenarlar bu istinsahlarda metne alındığından sayfa sayılarında değişiklikler olmuştur (bk. F. İz, "Evlîyâ Çelebi ve Seyahatnamesi", s. 68. Ayrıca bk. Dankoff, "Seyahatnâme'nin 9. Cildinin Yayına Hazırlanması ile İlgili Düşünceler", XI-XII).

13 "The Manuscripts of the Seyahatname of Evliya Çelebi", s. 293–295.

14 Moralı Beşir Ağa'nın terekesindeki çok değerli bir hatla levhalara Reşat Ekrem Koçu bir cümle ile temas etmiş fakat kitaplardan bahsetmemiştir ("Beşir Ağa (Hâfız, Hattat), *İstanbul Ansiklopedisi*, V, 2600)

Hacı Beşir Ağa'nın Terekesi ve Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi

Hacı Beşir Ağa, yirmi dokuz yıl dârüssaâde ağalığı yaptıktan sonra 13 Cemâziyelevvel 1159/3 Haziran 1746'da İstanbul'da vefat etmiş¹⁵, vefatından hemen sonra da malları müsadere¹⁶ edilmiştir. Müsadere edilenlerin bir kısmı Harem-i Hümayûn'a teslim edilirken bir kısmı da hediye olarak dağıtılmıştır. Terekesinde Karaağaç'daki hazine odalarında muhafaza edilen yedi *Mushaf-ı Şerîf*, üç dua kitabı ve farklı konulara dair otuz adet yazma¹⁷; Topkapı Sarayı'ndaki odasında bulunan yirmi adet mecmua ve risale, altı adet duanâme ile diğer konulara dair elliye yakın yazma ve basma eser de yer almaktaydı¹⁸.

Müsadere edilen kitaplarına bakılırsa Hacı Beşir Ağa'nın hadis, kelâm, fıkıh, tefsîr gibi dinî ilimler ile edebiyat, tarih ve tıbbî ilgi duyduğu anlaşılmaktadır¹⁹. Ağanın koleksiyonunda yeralan tarih kitapları şunlardır: *Kisâs-ı Enbiyâ*, muhtelif siyer kitapları, *Telhis-i Târih*, *Târih-i Muntehab*, müellif hattı *Cihânnümâ*, *Târih-i İdris-i Bidlisî*, *Tabakâtü'l-Memâlik*.

Hacı Beşir Ağa'nın müsadere edilen kitapları arasında *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'ne dair bir kayıt ise bulunmamaktadır. Bu, *Seyahatnâme*

15 Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Hâci", *DİA*, V, 555.

16 Müsadere sistemi ve tereke defterlerinin genel bir tanıtımı için bk. Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659) I", *Türk Tarih Kurumu (TTK), Belgeler*, III/5-6 (Ankara 1968); Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tablil)*, İstanbul 1995.

17 "Müteveffâ Dârü's-saâde ağası el-Hâc Beşir Ağa'nın Karaağaç'da hazine odalarında zuhûr eden...", Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (=TSMA.d), nr. 23, vr. 33b.

18 "Müteveffâ-yı mûmâileyhin Sarây-ı Cedid'de olan eşyâsı olmak üzere alınan" (TSMA. d, nr. 23, vr. 36a-38a).

19 Hacı Beşir Ağa'nın terekesine göre ağa vefat ettiğinde özel koleksiyonunda daha çok dinî ilimlere dair eserler bulunmaktaydı. Bunun yanında 4 adet tıp kitabı, 1 adet İbrahim Müteferrika tarafından kaleme alınan *Usûlü'l-hikem [Fi Nizâmü'l-ümem]*, 1 adet Taşköprüzâde Ahmed Efendi'nin *Mevzû'âtü'l-ulûm* adlı eseri, şifâ ve dua kitapları ile divanlar da yer almaktaydı. Terekesindeki coğrafyaya dair kitapların varlığı ağanın bu ilme de ilgi duyduğunun bir göstergesi olsa gerektir. Beşir Ağa'nın müsadere edilen kitaplarının bir kısmı I. Mahmud tarafından kurulan Topkapı Sarayı'ndaki Revan Odası'ndaki kütüphaneye vakfedilmiş, bir kısmı da satılmıştır. Hangi eserlerin satışa sunulduğu hangilerinin ise Revan Kütüphanesi'ne kaydedildikleri tereke defterinde tarihleri ile birlikte belirtilmiştir (TSMA. d, nr. 23, vr. 36b; ayrıca bk. TSMA.d, nr. 2644, vr. 2a-3a). Beşir Ağa'nın müsadere edilen diğer malları için ayrıca bk. TSMA.d, nr. 6882. Ağanın özel koleksiyonunda İbrahim Müteferrika Matbaası'nda basılan kitaplardan yalnızca *Vankulu Lugatî*'nin bulunması ise ilginçtir. Benzeri bir durum Şair Nedim'in muhalledatında da tespit edilmiştir (bk. İsmail E. Erünsal, "Şair Nedim'in Muhalledatı", *The Archival Sources of Turkish Literary History*, Turkish Sources LXXXV, Published at the Reportment of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, 2008, s. 284-285).

yazmalarının tarihi hakkında ilginç ve bir o kadar da önemli bir durumdur. Çünkü daha önce yapılan araştırmalarda Beşir Ağa 1746'da vefat ettiğinde elinde *Seyahatnâme*'nin sadece yedinci ve sekizinci kitapları ihtiva eden beşinci cildinin bulunduğu, ağanın vefatından sonra ise bu cildin I. Mahmud tarafından kendi vakfına devredildiği ileri sürülmüştür²⁰. Ağaya ait tereke kayıtları, bu tespitlere şüphe ile yaklaşılması gerektiğini, vefat ettiğinde ağanın elinde *Seyahatnâme*'nin hiçbir cildinin bulunmadığını ve asıl nüsha kabul edilen yazmaları daha önceki bir tarihte elinden bir şekilde çıkardığını ortaya koymaktadır. Bu kayıtlar, *Seyahatnâme*'nin asıl nüshalarının bundan sonraki serencâmı hakkında daha başka bir veri ihtiva etmemektedir. Bu nedenle asıl nüshaların Hacı Beşir Ağa'nın elinden ne zaman ve neden çıktıkları, kimin koleksiyonuna geçtikleri ve ağa vefat ettiğinde asıl nüshaların kaç cildinin sağlam olduğu gibi sorular da bugüne kadar cevaplandırılmamıştır. Fakat Hacı Beşir Ağa'nın halefi Moralı Beşir Ağa'nın tereke kayıtları bu sorulara önemli cevaplar ihtiva etmektedir.

Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Bilinmeyen Sahibi: Moralı Beşir Ağa

Moralı Maktûl Beşir Ağa (ö. 1752), Hacı Beşir Ağa'nın 1746'da vefatı üzerine dârüssaâde ağası olmuş ve 1752'ye kadar altı yıl bu görevde kalmıştır. Haziran 1752'de muhaliflerinin gayretleriyle önce azledilmiş daha sonra da Kızkulesi'nde katledilmiş²¹ ve idamından hemen sonra halefi İbşir Ağa²² nezâretinde bütün

20 MacKay, "The Manuscripts of the Seyahatname of Evliya Çelebi", s. 294.

21 Moralı Beşir Ağa'nın devlet işlerindeki nüfuzu, buna duyulan tepkiler, ağanın azli, idamı ve adamlarının tasfiyesi hakkında bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (= BOA), Mühimme Defterleri (=MD), nr. 155, s. 4, 268 (hüküm 985), 269 (hüküm 987), 270-271 (hüküm 990-998), 272 (hüküm 1004), 276 (hüküm 1009), 277 (hüküm 1010), 278 (hüküm 1021), 280-281 (hüküm 1023); Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü'l-Küberâ*, haz. Ahmet Nezihî Turan, İstanbul 2000, s. 69-74; Zeyneb Aybican, "Ahmed Resmî Efendi'nin *Hamiletü'l-Küberâ*sı ve Müstakim-zâde Zeyli (62 sayfa belge ile birlikte)", *TTK Belgeler*, XXII/26 (Ankara 2002), s. 218-223. Ahmed Resmî, bu eseri birkaç farklı dönemde yeniden kaleme almış ve sonraki nüshalarda eklemeler yapmıştır. Özellikle Moralı Beşir Ağa hakkında ilk telifte yazdıklarını, sonraki teliflerinde tamamen değiştirmiştir. Ayrıca bk. *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Mür'î't-Tevârih*, I, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1976, s. 163-170; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 177; Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Moralı", *DİA*, V, 555-556.

22 Bazı kaynaklarda Moralı Beşir Ağa'nın halefi olarak Üçüncü Beşir Ağa gösterilmekteyse de bu doğru değildir. Ahmed Resmî, *Hamiletü'l-Küberâ*'da doğru olarak Beşir Ağa'dan sonra İbşir Ağa'nın dârüssaâde ağası olduğunu kaydetmesine rağmen eseri yayına hazırlayan Ahmet Nezihî Turan, dipnotla bunun sehven yazıldığını belirtmiş, esere yazdığı giriş bölümünde de birkaç defa Moralı Beşir Ağa'nın halefinin Üçüncü Beşir Ağa olduğunu yazmıştır (bk. 21, 23, 74). Turan, kaynak olarak da *Mür'î't-Tevârih*'i göstermiştir fakat *Mür'î't-Tevârih*'te Moralı Beşir Ağa'dan sonra yerine hünkâr hazinedârı olan İbşir Ağa'nın getirildiği kaydedilmiştir (I, 167).

malvarlığı da müsadere edilmiştir²³.

Moralı, altı yıllık dârüssaâde ağalığı döneminde daha çok siyasî olaylar üzerindeki nüfuzu ile ele alınmıştır ancak ağanın bir kitap meraklısı olduğu, dört bine yakın özel bir koleksiyona sahip bulunduğu ve tarihe özel bir ilgi duyduğu pek ifade edilmemiştir²⁴. Yalnızca Ahmed Resmî, ağayı ve adamlarını eleştirmek üzere kaleme aldığı bölümde şu önemli bilgileri vermiştir: “Ağa hazretleri gicelerde gûyâ dersle iştigâl etmeğin ‘Ağa efendimiz *Şifâ* okuyurlar. Eyüce şerh bulamadılar’ deyü bir söz çıkarırlar. Her kimin sâmi’asına vâsıl olursa elbette şehri *Şifâ* tedârükü kaydına düşer. Birkaç günden sonra ‘Ağa efendimiz *Vassâf* yâhûd *Divân-ı Şevket* ve *Hassâf* mütâla’a ideyorlar’ deyü bir *Vassâf* ve *Şevket* fırtınası zuhûr ider. Sahnâflar birbirine girer. Harbeneden müste’âr kitâblar irsâl ve ‘bu nüsha ağa hazretlerinin pesendidesidir. Îsâl ü ihdâsı makbûle geçer’ deyü on guruşluk kitâb yüz guruşa alınıp deste deste mahalline vâsıl olur. Ve ‘ağa efendimiz selîkası hüsn-i hatta düşdü’ deyü ceste ceste kıta’ât Şeyh ve Hâfız Osman Mushafı ve Dede murakka’aları ve Emîr Efendi En’âmı ve Eğrikapulu Delâ’ili doğrulup, karalama getürmek ayıp olur. Getürenler yüz karalığı eylemiş gibi çehresine çarparlar. Bu kayda düşmeyen kitâbı bir taraftan mumcioğlu mumlayup ve nice sahteciler Şeyh’e taklîd kaydına düşüp, hüner arz ve hediye ihzâr eylemenleri mu’âheze ile tercîm ü zâr iderler idi”²⁵.

Vefat ettiğinde özel koleksiyonundaki 3.252²⁶ adet kitap dahi Moralı Beşir Ağa’nın okumaya ilgisini ortaya koymaktadır. Kitapların büyük bir kısmı yazmaydı ve bunların bazıları müellif hattı veya tek nüsha eserlerdi. Ağanın teresinde basma kitaplar da bulunmaktaydı ve bunlar arasında Mushaf-ı Şerif de

Aynı yanlış bilginin tekrar edildiği diğer kaynaklar için bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, II, İstanbul 1311, s. 20; A. Özcan, “Beşir Ağa, Moralı”, V, 556. İbşir Ağa, Moralı Beşir Ağa’nın azlinden sonra dârüssaâde ağası olmuş, 3 sene 3 ay sonra azledilmiş, ardından malları müsadere edilmiş ve Mısır’a sürülmüştür (bk. “Ahmed Resmî Efendi’nin *Hamiletü’l-Küberâ’sı* ve Müstakim-zâde Zeyli”, s. 223–224. Müsadere edilen mallarının bir listesi için bk. TSMA.d, nr. 23, vr. 132a).

23 Moralı Beşir Ağa’nın muhalefatı için bk. TSMA. d, nr. 2217; TSMA. d, nr. 23, vr. 89b-101a; BOA, Başmuhasebe Kalemi Muhalefat Halifesi Defterleri (=D.BŞM. MHF), nr. 13698, vr. 8b, 19a; BOA, D.BŞM. MHF, nr. 12602; BOA, D.BŞM. MHF, nr. 12604; BOA, D.BŞM. MHF, nr. 12605. Ayrıca bk. *Mür’î-i Tevârih*, I, 168–170.

24 Ağanın hattatlığına, âlimleri himaye etmesine ve okçuluğuna temas edilmesine rağmen kitap merakına değinilmemiştir (bk. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, II, 20; Koçu, “Beşir Ağa (Hâfız, Hattat), *İstanbul Ansiklopedisi*, V, 2599–2600; A. Özcan, “Beşir Ağa, Moralı”, V, 556).

25 Z. Aybican, “Ahmed Resmî Efendi’nin *Hamiletü’l-Küberâ’sı* ve Müstakim-zâde Zeyli”, s. 221. Ayrıca bk. Ahmed Resmî Efendi, *Hamiletü’l-Küberâ*, haz. Ahmet Nezihî Turan, s. 72.

26 TSMA. d, nr. 23, vr. 90b; TSMA. d, nr. 10524/2, vr. 1b.

vardı²⁷. Kendisi de hattat olan ağanın terekesinde Hâfız Osman, Mustafa Dede, Derviş Ali gibi meşhur hattatların muhtelif hatları, birer adet Hazret-i Osman ve Hazret-i Ali hattı Mushaf-ı Şerîf²⁸ ile birer adet İncil ve Tevrât tercümesi de yer almaktaydı²⁹.

27 Ağanın terekesinde bulunan basma kitaplar şunlardır: *Vankulu, Târih-i Mısır, Mecmua, Mushaf-ı Şerîf*.

28 III. Mustafa dönemine ait bir müfredat defterinde de (TSMA. d, nr. 25, vr. 1b) Hazret-i Osman ile Hazret-i Ali'nin hattıyla *Mushaf-ı Şerîf* kaydedilmiştir. Hazret-i Osman'a atfedilen *Mushaf-ı Şerîf*'in Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshası neşredilmiştir (bk. *Hız. Osman'a İzafe Edilen Mushaf-ı Şerîf: Topkapı Sarayı Müzesi Nüshası*, yay. haz. Tayyar Altukulaç, İstanbul 2007). Bu defterde ayrıca İmâm-ı Cafer'in hattıyla *Kur'an*'dan bazı sureler ve Hazret-i Hüseyin bin Ali bin Ebû Talib'in hattıyla bir *Kelâm-ı Şerîf* de kaydedilmiştir.

29 TSMA.d, nr. 2217. Morali Beşir Ağa'nın terekesinin kaydedildiği bu defterde eserler hakkında önemli bilgiler verilmiştir. Örneğin muteber ve müellif hattı olanlar "Bâ hatt-ı ..." şeklinde kaydedilmiştir. Yine bu defterde eserlerin basma olup olmadıkları da belirtilmiştir. Bu tür defterlerin kullanılması birçok açıdan önem arz etmektedir. Yazmaların müellif hatlarının tayininde bunlardan istifade edilebilir. Mesela Hacı Beşir Ağa'nın muhallefatinin kaydedildiği başka bir defterde (TSMA.d, nr. 23, vr. 36b) *Cihânnümâ*'nın müellif hattı olduğu ve müsadere edildikten sonra Topkapı Sarayı'nda hangi bölüme alındığı şu şekilde kaydedilmiştir: "Cihânnümâ, bâ-hatt-ı Kâtib Çelebî cild 1, Revan Odası'na, fi M sene 1160" (Bu kayıt ilk defa İsmail E. Erünsal tarafından kullanılmıştır: bk. *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 2008, s. 213). Hacı Beşir Ağa'nın muhallefatinin kaydedildiği başka bir defterde de *Cihânnümâ* ile ilgili aynı kayıt vardır (bk. TSMA.d, nr. 2644, vr. 2b). *Cihânnümâ*'nın ikinci telifi olan nüshasının Hacı Beşir Ağa'dan önce Şeyhülislâm Damadzâde Ahmed Efendi'nin özel koleksiyonunda olduğu ve bu müellif nüshasının İbrahim Müteferrika'ya matbaada basması için emaneten verdiği bilindiğine göre (bk. Fikret Sarıcaoğlu, "Cihânnümâ ve Ebûbekir b. Behrâm ed-Dimeşki-İbrahim Müteferrika", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu Armağanı*, İstanbul 1991, s. 138; Fikret Sarıcaoğlu, "Kâtib Çelebi'nin Otobiyografileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı, sayı: 37 (İstanbul 2001-2002), s. 297-319; Orhan Şaik Gökyay, "Cihânnümâ", *DİA*, VII, 542) eserin Damadzâde'nin Ekim 1733'te vefatından (bk. Mehmet İpşirli, "Damadzâde Ahmed Efendi", *DİA*, VIII, 450) sonra bir şekilde Hacı Beşir Ağa'ya intikal ettiği anlaşılmaktadır. Hacı Beşir Ağa'nın vefatından sonra ise Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ne alınmıştır ve hâlâ burada muhafaza edilmektedir (bk. TSK, Revan nr. 1624/1). Bugün müellif hattının nerede olduğu bilinmeyen Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhül-abbâr* adlı eseri hakkında da Morali Beşir Ağa'nın terekesinde önemli bir bilgi bulunmaktadır. Defterdeki kayda göre Âlî'nin müellif hattı *Künhül-abbâr*'ı Beşir Ağa'nın özel koleksiyonunda yer almakta olup, öldükten sonra müsadere edilerek Topkapı Sarayı'na intikal etmiştir (TSMA.d, nr. 2217, vr. 12b, "Bâ hatt-ı Âlî, Künhül-abbâr, cild-i evvel, cild 1"). Muhallefatlarda İbrahim Müteferrika Matbaası baskıları hakkında da önemli veriler bulmak mümkündür. Matbaa baskılarının sadece İstanbul'da değil imparatorluğun birçok yerine yayıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Sayda valilerinden Pîr Mustafa Paşa'nın Silahşor Halil Bey tarafından müsadere edilen kitapları arasında Müteferrika Matbaası'nda basılan kitaplar da bulunmaktaydı (bk. TSMA. d, nr. 23, vr. 80b-81a). Sadece erkeklerin değil kadınların muhallefatlarında da Müteferrika Matbaası'nda basılan kitaplara rastlanmaktadır. Örneğin Morali Beşir Ağa'nın öldürülmesinden sonra tasfiye edilenler arasın-

Moralî Beşir Ağa'nın kitapları farklı alan ve konularla ilgiliydi³⁰. Bunların önemli bir bölümünü de tarih kitapları oluşturmaktaydı ve Beşir Ağa'nın kitaplığında en fazla bulunan yazma-basma tarih kitapları şunlardı³¹: *Takvimü't-tevârih*, *Câmiü't-tevârih*, *Târih-i Selânikî*, *Hocâ Saadeddin Târihi*, *İbn Kemâl [Târihi]*, *Cihânnümâ*, *Timur-nâme*, *Târih-i Timur*, *Şâhnâme*, *Na'imâ*, *Râşid*, *Çelebizâde Târihi*, *Târih-i İbni Haldûn Mukaddime*, *Fütûhât-ı Medine-i Münevveriye*, *Târih-i Mekke*, *Musavver Şâhnâme*, *Fetihnâme-i Bağdad*, *Târihü'l-bulefâ*, *Mecmua-i Kemalpaşa-zâde*, *Fetihnâme-i hümâyûn*, *Târih-i Safeviyye*, *Târih-i Fezleke*, *Künhü'l-abbâr*, *Târih-i Taberî*, *Târih-i Hocazâde*, *Târih-i Cenâbî*, *Târih-i Müneccimbaşı*, *Târih-i Sultân Süleyman*, *Târih-i Peçuylu*, *Târih-i Solakzâde*, *Târih-i Ravzâtü'l-ebâr*, *Târih-i Aynî*, *Târih-i âl-i Osman*, *Târih-i Hezârfen Hüseyin Efendi*, *Târih-i Hallikân ve Tercümesi*, *Hadikatü'l-Vüzerâ*, *Târih-i Budin*, *Müntehab-ı Târih-i Hukemâ*, *Târih-i Mehmed Paşa*, *Târih-i Mısrü's-Şam*, *Târih-i Nâdiriye*, *Târih-i Sultân Murad Han*, *Târih-i Çelebi*, *Târih-i Dürr-i Yetim*, *Târih-i Yemîni*, *Târih-i Heşt Bihişt*, *Târih-i âlem-ârayı Abbasi*, *Târih-i Vekâyi*, *Târih-i Nişânî*, *Târih-i Ramazan Efendi*, *Târih-i Necibî*, *Târih-i Ya'kûb*, *Târih-i Hamdullah*, *Târih-i Vassâf*, *Zafernâme-i Ali*, *Târih-i Altıparmak*, *Târih-i Mirhond*, *İskendernâme*, *Tenkîh-i Tevârih-i Mülûk*, *Kâmilü't-târih*³².

Moralî Beşir Ağa'nın koleksiyonunda bulunan tarih kitaplarından biri de farklı adlarla kaydedilmiş olan³³ *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'ydi. Ağanın terekesinde yeralan *Seyahatnâme* ile ilgili kayıtlar şu şekildedir: "Kitâb-ı Seyyâh"³⁴; "Cild-i Sâni

da yeralan usta kadının Topkapı Sarayı'ndaki odasında basma *Na'imâ Târihi*'nin de yeralması ilginçtir (bk. TSMA.d, nr. 23, vr. 106b).

30 Konumuzla ilgili olmadığı için burada Moralî Beşir Ağa'nın kitaplarının tamamı ele alınmamıştır.

31 Muhallefat defterinde kitaplar daha çok bilinen kısa ve meşhur isimleri ile kaydedilmişlerdir.

32 TSMA.d, nr. 2217, vr. 3b-13a.

33 Bugün Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde muhafaza edilen asıl nüsha *Seyahatnâmeler* şu şekilde adlandırılmışlardır: "Seyahatnâme" (TSMK, Bağdad, nr. 304, 1. ve 2.kitaplar bir arada); 3. ve 4. Kitapların bir arada bulunduğu ikinci cilde sonradan "Seyahatnâme" adı verilmiştir (TSMK, Bağdad, nr. 305); "Târih-i Seyyâh", (TSMK, nr. Bağdad, nr. 307, 5. Kitap); "Târih-i Seyyâh", (TSMK, Bağdad, nr. 308, 7. ve 8. ciltler bir arada). Sadrazam Kethüdası Derviş Mustafa Efendi'nin Eylül-Ekim 1757'de müsadere edilen ve Enderûn Hazinesi'ne teslim edilmiş olan kitapları arasında da "Târih-i Seyyâh" adlı bir ciltlik eser kaydedilmiştir (bk. TSMA.d, nr. 23, vr. 141a; TSMA.d, nr. 2402/46, vr. 2a). Bu eserin Müteferrika Matbaası'nda basılan *Târih-i Seyyâh* olmadığı tereke kaydında basma olduğuna dair bir açıklamanın bulunmamasından anlaşılmaktadır. Daha sonraki tarihlerde de *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi* "Seyyâh Târihi olarak adlandırılmıştır (bk. Ahmed Vâsîf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel, Ankara 1994, s. XL "... seyyâh tarihi sâhibi Evlîyâ Çelebi gibi kezzâbdan rivâyet ile ...").

34 TSMA.d, nr. 2217, vr. 6a.

min Târihü's-Seyyâh, cild 1"³⁵; "Seyahatnâme, cild 1"³⁶; "Târih-i Seyahatnâme, cild 1"³⁷; "Cild-i Sâlis ve Râbi' Târih-i Seyyâh, cild 1"³⁸. Bu kayıtlarda eserin müellifi hakkında bir bilgi verilmemiştir. Ayrıca ikinci ve üçüncü kayıtlardaki kitabın, *Seyahatnâme*'nin kaçınıcı cildi olduğu da belirtilmemiştir, ancak asıl nüshaların adlarına göre bazı tahminlerde bulunmak mümkündür. Çünkü Topkapı Sarayı'ndaki asıl nüshalardan yalnızca birinci ve ikinci kitapları ihtiva eden cilt "Seyahatnâme" adı ile kaydedilmiştir³⁹. Buna göre Moralı Beşir Ağa'nın terekesindeki "Seyahatnâme" ve "Târih-i Seyahatnâme" olarak isimlendirilen yazmalardan birinin asıl nüshaların birinci cildi olması kuvvetle muhtemeldir.

"Cild-i Sâni min Târihü's-Seyyâh" şeklinde kaydedilen cilt ise asıl nüshanın üçüncü ve dördüncü kitaplarını ihtiva eden ikinci cilt olsa gerektir. "Cild-i Sâlis ve Râbi' Târih-i Seyyâh" şeklinde yazılan cildin yedinci ve sekizinci kitapları ihtiva eden beşinci cilt olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Saray Kütüphanesi'nde bulunan *Seyahatnâme*'nin yedi ve sekizinci kitaplarını ihtiva eden cildin kapağında da "el-cildü's-sâlis ve'r-râbi' Târih-i Seyyâh" kaydı yer almaktadır⁴⁰.

Moralı Beşir Ağa'nın terekesi *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* yazmaları hakkında birçok bilinmeyen ortaya çıkarmaktadır. Öncelikle Hacı Beşir Ağa'nın vefatından önce ortadan kaybolduğu belirtilen⁴¹ *Seyahatnâme*'nin asıl nüshalarının Moralı Beşir Ağa'ya intikal ettiği kesinlik kazanmaktadır. Fakat burada yeni bir soru ile karşılaşmaktayız: Moralı Beşir Ağa, selefi Hacı Beşir Ağa'dan bu yazmaları

35 TSM.A.d, nr. 2217, vr. 7a.

36 TSM.A.d, nr. 2217, vr. 9a.

37 TSM.A.d, nr. 2217, vr. 10b.

38 *Seyahatnâme*'nin bu cildi Moralı Beşir Ağa'nın Topkapı Sarayı'nda Harem-i Hümayûn'daki fevkanî odasında yer almaktaydı (bk. TSM.A.d, nr. 2217, vr. 11b, 12b). *Târih-i Seyyâh*'ın İbrahim Müteferrika Matbaası'nda 1729'da basılan *Târih-i Seyyâh der Beyân-i Zubûr-i Ağvâniyân ve Sebeb-i İndihâm-i Binâ-i Devlet-i Şâhân-i Safeviyân* olma ihtimali de akla gelmektedir. Fakat muhalefat defterinde basma eserler özellikle belirtilmiştir ve *Târih-i Seyyâh*'da basma olduğuna dair bir açıklama bulunmamaktadır. Bu nedenle Moralı Beşir Ağa'nın muhalefatındaki "Târih-i Seyyâh" Müteferrika Matbaası'nda basılan "Târih-i Seyyâh" değildir. Müteferrika Matbaası'nda basılan "Târih-i Seyyâh" için bk. Orlin Sabev, *İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni (1726-1746)*, İstanbul 2006, s. 108-109, 190-192; *Müteferrika: Basmacı İbrahim Efendi ve Müteferrika Matbaası*, haz. Fikret Sarıcaoğlu-Coşkun Yılmaz, s. 206-207.

39 TSMK, Bağdat, nr. 304. Üçüncü ve dördüncü kitapları ihtiva eden ikinci cilt ise daha sonraki bir tarihte "Cild-i Sâlis min Seyahatnâme" şeklinde adlandırılmıştır (TSMK, Bağdat, nr. 305)

40 TSMK, Bağdat, nr. 305. Yedinci ve sekizinci kitapları ihtiva eden beşinci cildin neden "cild-i sâlis ve'r-râbi..." şeklinde kaydedildiğine dair bk. McKay, "The Manuscripts of the Seyahatname of Evliya Çelebi", s. 295.

41 McKay, "The Manuscripts of the Seyahatname of Evliya Çelebi", s. S. 294-295.

ne zaman ve nasıl almıştır? Hacı Beşir Ağa'nın terekesindeki kitapları arasında *Seyahatnâme*'ye rastlanmaması bunun Hacı Beşir Ağa'nın vefatından önceki bir tarihte olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Moralî Beşir Ağa'nın en azından 1752'de vefat ettiğinde *Seyahatnâme*'nin sadece ilk sekiz kitabı ihtiva eden beş cildine sahip olduğu terekesi sayesinde kesinlik kazanmaktadır. Buna rağmen son iki cildi muhtevî altıncı ve yedinci ciltlerin ise bu tarihte nerede buldukları, ortadan kaybolup kaybolmadıkları ise hâlâ cevaplandırılmayı beklemektedir⁴². Moralî'nin terekesi asıl nüshaların müsadere edilerek Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ne nakledildiklerini de kesin olarak ortaya koymaktadır⁴³. Buna rağmen sonraki kayıtlar *Seyahatnâme*'nin zaman içinde Saray Kütüphanesi'nde farklı tasniflere dağıtıldığını ve bunların da sonradan yer değiştirdiğini göstermektedir. Örneğin I. Mahmud ve III. Osman tarafından Revan Odası'na vakfedilen kitapların listesinin hazırlandığı bir müfredât defterinde *Seyahatnâme*, “el-cildü'l-evvel Târîh-i Seyyâh, be hatt-ı Arab, satır 35” şeklinde kaydedilmiştir⁴⁴. Bu kayda göre *Seyahatnâme*'nin birinci cildi Revan Odası'ndaki koleksiyona vakfedilmiştir. Fakat bugün bu koleksiyonda *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin birinci cildi bulunmamaktadır⁴⁵. Bu da *Seyahatnâme* yazmalarının farklı zamanlarda değişik koleksiyonlara nakledildiğinin bir göstergesidir.

III. Mustafa döneminde hazırlanan ve Enderûn-ı Hümâyûn hazinelerinde bulunan kitapların da kaydedildiği başka bir müfredat defterinde *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'nin yalnızca bir cildinin kaydedilmiş olması⁴⁶ Moralî Beşir Ağa'nın terekesinden alınan asıl nüshaların Saray'a nakledildikten sonra bir şekilde dağıldığını ortaya koymaktadır. III. Selim dönemine geldiğinde ise *Seyahatnâme*'nin beş cildinin Bağdat Köşkü'ndeki koleksiyonda muhafaza edildiği 26 Ocak 1811

42 McKay (bk. “The Manuscripts of the Seyahatname of Evliya Çelebi”, s. 293–295) ve Robert Dankoff (bk. “Şu Rasadı Yıkalım mı? Evliyâ Çelebi ve Filoloji”, s. 137), Hacı Beşir Ağa'nın eline geçtiğinde *Seyahatnâme*'nin IX ve X. kitaplarının yıpranmış olabileceğinin söylenebileceğini ileri sürmüşlerdir.

43 TSMA.d, 23, vr. 90b'deki şu kayıt asıl nüshaların Saray Kütüphanesi'ne alındıklarını göstermektedir: “Kitâb ve resâil kıtâ'ât 3252, teslim-i Kitâphâne, Fi S sene 168”. 3252 adet kitap ve risalenin tek tek isimleri verilmemiştir. Bu kitapların isimleri ise TSMA.d, nr. 2217'de tek tek belirtilmiştir ancak bu ikinci defterde de kitapların müsadere edildikten sonra ne yapıldıklarına dair bir bilgi verilmemiştir.

44 TSMA.d, nr. 500/1, vr. 12a. Müfredat defterinin ilk varlığında şu kayıt bulunmaktadır: “Revan Odası'nın sağ tarafında vâkî merhûm ve magfûr Sultân Mahmud ve Sultân Osman Han hazretlerinin vakf-ı hümâyûn eyledikleri memhûrlu keteb-i nefisenin defteridir”.

45 *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, 454–456.

46 TSMA.d, nr. 25, vr. 6b (Târîh-i Seyyâh, cild bir, bu dahi minhu).

tarihli müfredat defterinden anlaşılmaktadır. Bu defterde *Seyahatnâme*, “Târih-i Seyyâh, bâ hatt-ı nesih, mestur muhtelif, cilt 5” şeklinde kaydedilmiştir⁴⁷.

Sonuç

Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi yazmalarının ayrı bir uzmanlık alanı gerektirdiği açıktır. *Seyahatnâme* yazmalarına dair bugüne kadar yapılan araştırmalarda yalnızca yazmalar kullanılmış, arşiv kaynakları ise ihmal edilmiştir. Buna mukabil arşiv kaynakları, yazmalar hakkında bilinmeyen birçok hususu aydınlatacak veya daha önceki tespitleri kontrol edebilecek veriler ihtiva etmektedir. Özellikle muhalefat ve müfredat defterleri sayesinde Hacı Beşir Ağa vefat ettiğinde özel koleksiyonunda *Seyahatnâme* nüshalarına sahip olmadığı, asıl nüshaları vefatından önce bir şekilde elinden çıkarmış olduğu; halefi Moralı Beşir Ağa'nın asıl nüshaların beş cildine sahip olduğu ve bunların vefatından hemen sonra Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ne alındıkları; daha sonraki dönemlerde ise *Seyahatnâme*'nin tekrar dağıldığı ve ancak III. Selim döneminden itibaren bugünkü koleksiyonlarında bir araya getirildiği ortaya çıkmıştır.

Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ne İntikali Meselesi

Özet ■ *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*'ne dair bugüne kadar birçok önemli araştırma yapılmış ancak bu çalışmalarda Osmanlı arşivlerindeki belgelerden yeterince istifade edilmemiştir. Buna mukabil *Seyahatnâme* ile ilgili birçok hususun bu belgeler kullanılmadan aydınlatılamayacağı açıktır. Bu çalışmada, tereke defterlerine dayanılarak *Seyahatnâme*'nin müellif nüshalarının Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ne nasıl ve ne zaman intikal ettiklerine dair yeni tespitlerde bulunulmuştur. Ayrıca dârüssaâde ağalarından Moralı Beşir Ağa'nın da vefatına kadar *Seyahatnâme*'nin müellif nüshalarına sahip olduğu ve bu nüshaların ancak ağanın vefatından sonra müsadere edilerek saraya alındıkları da tereke defterlerine istinaden ortaya konmuştur.

Anahtar kelimeler: *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Hacı Beşir Ağa, Moralı Beşir Ağa, tereke defterleri.

47 TSMA.d, nr. 9581, vr. 48b.